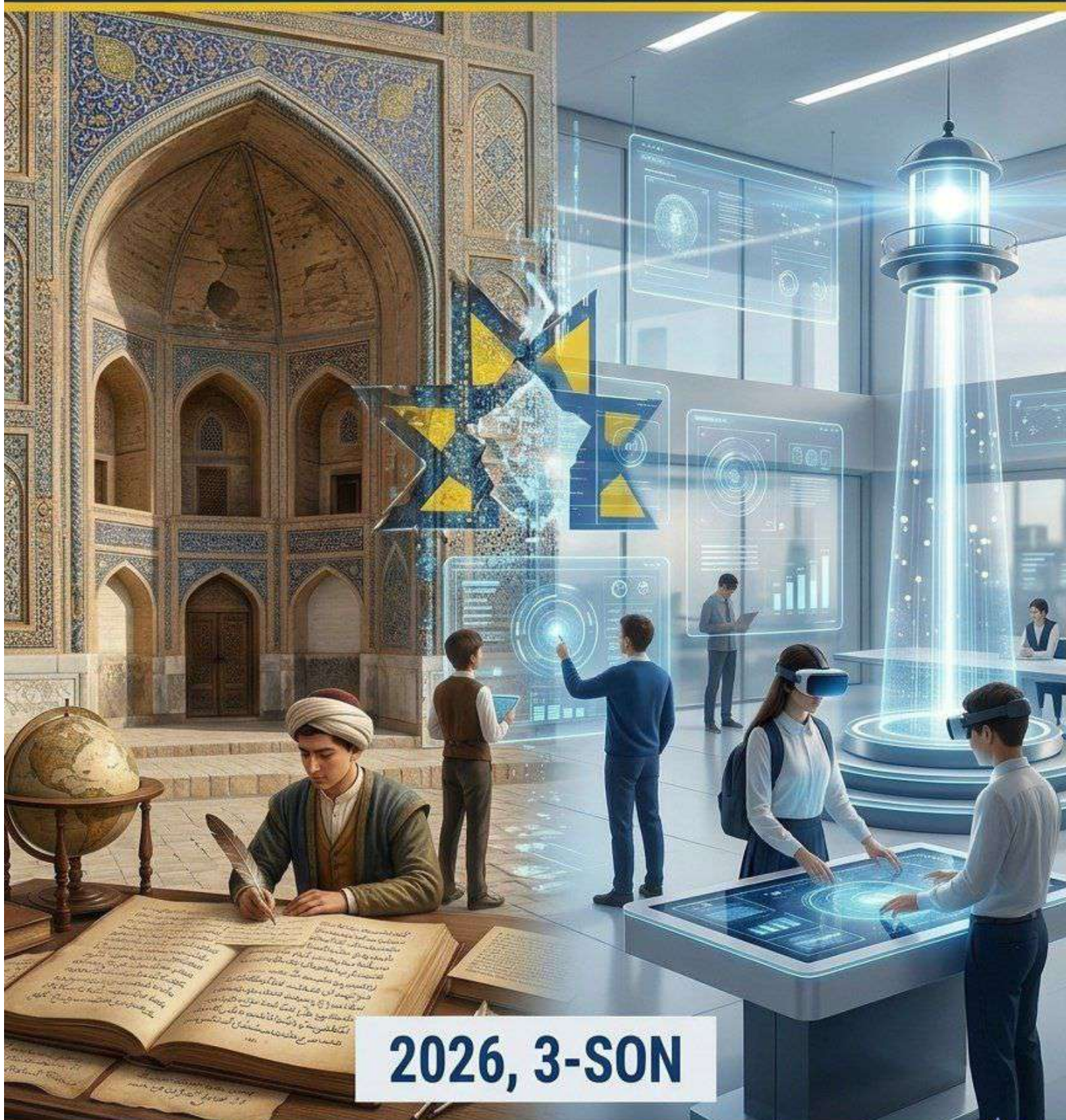

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

RESPUBLIKA OAK JURNALI

2026, 3-SON

ISSN 2181-4201

<https://etjournal.buxdpi.uz>

**BUXORO DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

**BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY – METODIK JURNAL

№. 3

BUXORO – 2026

O'SMIRLARDA JINOYAT MOTIVLARINI KELITIRIB CHIQUARUVCHI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLAR

Jumayeva Matluba Nodirovna,

Buxoro Davlat pedagogika instituti 1-bosqich magistranti

matlubaj27@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada o'smirlar jinoyatchiligini yuzaga keltiruvchi ijtimoiy va psixologik omillar ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Oilaviy muhit, tengdoshlar ta'siri, internet va ommaviy madaniyatning salbiy oqibatlari, agressivlik, hissiy beqarorlik hamda ijtimoiy nazoratning sustligi kabi omillarning o'smir shaxsiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, muammoning oldini olishga doir pedagogik, psixologik va huquqiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: o'smir, jinoyatchilik, deviant xulq-atvor, ijtimoiy muhit, agressivlik, psixologik omillar, huquqbuzarlik, profilaktika, oilaviy tarbiya.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ВЫЗЫВАЮЩИЕ ПРЕСТУПНЫЕ МОТИВЫ У ПОДРОСТКОВ

Джумаева Матлуба Нодировна,

Студентка 1-го курса магистратуры Бухарского государственного
педагогического института

matlubaj27@gmail.com

Аннотация: В данной научной статье на научно-теоретическом уровне анализируются социально-психологические факторы, вызывающие подростковую преступность. Подчеркивается влияние таких факторов, как семейная среда, влияние сверстников, негативные последствия интернета и массовой культуры, агрессия, эмоциональная нестабильность и слабый социальный контроль на личность подростка. Также разработаны педагогические, психологические и правовые рекомендации по профилактике проблемы.

Ключевые слова: подросток, преступность, девиантное поведение, социальная среда, агрессия, психологические факторы, преступность, профилактика, семейное воспитание.

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS CAUSING CRIMINAL MOTIVES IN ADOLESCENTS

Jumayeva Matluba Nodirovna,

1st year master's student of the Bukhara State Pedagogical Institute

matlubaj27@gmail.com

Abstract: This scientific article analyzes the social and psychological factors that cause juvenile delinquency on a scientific and theoretical basis. The impact of factors such as family environment, peer influence, negative consequences of the Internet and mass culture, aggression, emotional instability, and weak social control on the adolescent personality is highlighted. Also, pedagogical, psychological and legal recommendations for preventing the problem have been developed.

Keywords: adolescent, crime, deviant behavior, social environment, aggression, psychological factors, delinquency, prevention, family upbringing.

Kirish

Bugungi kunda o'smirlar jinoyatchiligi nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlar, balki pedagoglar, psixologlar va jamiyatning barcha qatlamlarini tashvishga solayotgan muammolardan biri hisoblanadi. Chunki voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlar jamiyat ma'naviy muhitining zaiflashayotganidan dalolat beradi.

O'smirlilik davri inson hayotidagi eng murakkab psixologik bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda shaxsning xarakteri, dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvori shakllanadi. Shu sababli aynan ushbu davrda salbiy ijtimoiy muhit yoki ruhiy bosim yoshlarning noqonuniy harakatlarga moyilligini kuchaytirishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: ***“Yoshlar tarbiyasi — eng muhim vazifalarimizdan biridir. Agar farzandlarimizga to'g'ri tarbiya bera olmasak, ertangi kunimizni boy beramiz”***. Ushbu fikr yoshlar bilan ishlash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, Prezidentimizning quyidagi fikri ham mavzuning dolzarbligini ochib beradi: ***“Yoshlarni jinoyatchilik va turli yot g'oyalardan asrash uchun ularning qalbi va ongini egallashimiz kerak”***. Demak, o'smirlar jinoyatchiligini faqat jazolash orqali emas, balki uning ijtimoiy va psixologik ildizlarini chuqur o'rganish orqali kamaytirish mumkin.

Asosiy qism

Jinoyatchilik — jamiyat tomonidan belgilangan huquqiy va axloqiy me'yorlarning buzilishi bilan tavsiflanuvchi salbiy ijtimoiy hodisadir. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi esa 18 yoshga to'lmagan shaxslar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklar majmuini anglatadi. Rus psixologi A.G. Kovalyovning fikricha: ***“O'smirlilik davrida hissiy beqarorlik va mustaqillikka intilish kuchayadi. Agar bu ehtiyojlar ijobiy yo'naltirilmasa, deviant xulq shakllanadi”***. Amerikalik sotsiolog Robert Merton esa jinoyatchilikning sabablarini ijtimoiy tengsizlik va inson ehtiyojlarining qondirilmasligi bilan izohlaydi. Uning nazariyasiga ko'ra, shaxs o'z maqsadiga qonuniy yo'l bilan erisha olmasa, noqonuniy vositalarga murojaat qilishi mumkin.

Shu jihatdan qaralganda, o'smirlar jinoyatchiligi individual muammo emas, balki ijtimoiy muhit mahsuli sifatida namoyon bo'ladi.

O'smirlar jinoyatchiligiga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar Oilaviy muhit va tarbiya masalasi

Oila shaxs tarbiyasining birlamchi va eng muhim instituti hisoblanadi. Farzandning ruhiy holati, qadriyatlari va xulqi avvalo oilada shakllanadi. Oiladagi mehr yetishmovchiligi, ota-onalar o'rtasidagi nizolar, ajrim, zo'ravonlik va nazoratning sustligi o'smir psixologiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ko'plab ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jinoyat sodir etgan o'smirlarning katta qismi nosog'lom oilaviy muhitda voyaga yetgan bo'ladi. Ayniqsa, ota-onaning farzand bilan muloqot qilmasligi yoki uni doimiy tanqid qilishi o'smirda aggressivlik va norozilik hissini kuchaytiradi.

Masalan, ota-onasi tomonidan doimiy kamsitilgan o'smir asta-sekin jamiyatga nisbatan salbiy munosabat shakllantiradi. Natijada u o'zini “keraksiz inson” deb his qiladi va ko'cha muhitiga qo'shilib ketadi. Prezident Shavkat Mirziyoyev bu borada shunday degan edi: ***“Farzand tarbiyasiga befarq bo'lgan jamiyat taraqqiyotga erisha olmaydi”***.

Tengdoshlar va ko'cha muhitining ta'siri

O'smirlilik davrida tengdoshlar fikri katta psixologik ahamiyat kasb etadi. Ayrim hollarda yoshlar o'zini guruhga moslashtirish maqsadida noqonuniy harakatlarga qo'shilib ketadi. Kriminologik tadqiqotlarga ko'ra, o'smirlar jinoyatlarining aksariyati guruh shaklida sodir etiladi. Chunki guruh ichida shaxsiy mas'uliyat hissi pasayadi va taqlid qilish kuchayadi.

Masalan, ayrim yoshlar tengdoshlari orasida “obro‘ qozonish” uchun bezorilik, o‘g‘rilik yoki zo‘ravonlikka qo‘l uradi. Bu holat ayniqsa nazoratsiz ko‘cha muhitida kuchli namoyon bo‘ladi.

Iqtisodiy muammolar va ijtimoiy tengsizlik

Jamiyatdagi moddiy tengsizlik ham jinoyatchilik omillaridan biri hisoblanadi. Moddiy ehtiyojlarning qondirilmaligi ayrim o‘smirlarni noqonuniy yo‘llar bilan mablag‘ topishga undaydi. Ayniqsa, ishsizlik yuqori bo‘lgan oilalarda voyaga yetayotgan yoshlar kelajakka nisbatan ishonchsizlik hissini boshdan kechiradi. Bu esa ularning ruhiy holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Robert Mertonning “ijtimoiy moslashuv” nazariyasiga ko‘ra, jamiyat tomonidan qo‘yilgan maqsadlarga qonuniy vositalar orqali erisha olmagan shaxs noqonuniy usullarni tanlashi mumkin.

Internet va ommaviy madaniyatning salbiy ta‘siri

Axborot texnologiyalari rivojlangan hozirgi davrda internet yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Biroq nazoratsiz foydalanish ayrim salbiy oqibatlarni yuzaga keltirmoqda. Zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi filmlar, agressiv kompyuter o‘yinlari va ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy kontentlar o‘smir psixologiyasiga kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Psixolog Albert Bandura o‘zining ijtimoiy o‘rganish nazariyasida inson xulqi kuzatish va taqlid qilish orqali shakllanishini ta‘kidlaydi. Demak, o‘smir internet orqali ko‘rgan agressiv xatti-harakatlarni real hayotda takrorlashi mumkin. Bugungi kunda ayrim yoshlarning noqonuniy harakatlarni videoga olib ijtimoiy tarmoqlarga joylashtirayotgani ham aynan e‘tibor qozonish ehtiyojining noto‘g‘ri shakllanganidan dalolat beradi.

O‘smirlar jinoyatchiligiga ta‘sir etuvchi psixologik omillar Agressivlik va hissiy beqarorlik

O‘smirlik davrida hissiyotlarning keskin o‘zgarishi tabiiy holat hisoblanadi. Biroq nazorat qilinmagan agressivlik jinoyatchilikka olib kelishi mumkin. Psixologlarning fikricha, mehr va e‘tibordan mahrum bo‘lgan bolalarda tajovuzkorlik kuchli rivojlanadi. Ular o‘z muammolarini zo‘ravonlik orqali hal qilishga moyil bo‘ladi. Masalan, maktabda muntazam tahqirlangan o‘smir o‘zidagi ruhiy bosimni boshqalarga nisbatan kuch ishlatish orqali chiqarishga urinadi.

O‘zini namoyon qilish ehtiyoji

Ko‘plab o‘smirlar jamiyatda o‘z o‘rnini topishga intiladi. Agar ular ijobiy faoliyatda muvaffaqiyat qozona olmasa, salbiy yo‘llar orqali e‘tibor qozonishga harakat qiladi. Ayrim yoshlar “jasurligini” ko‘rsatish maqsadida noqonuniy harakatlarni amalga oshiradi. Bu holat psixologik yetuklikning sust rivojlanganligini ko‘rsatadi. Abraham Maslou nazariyasiga ko‘ra, insonning hurmat va e‘tirofga bo‘lgan ehtiyoji qondirilmasa, unda frustratsiya holati yuzaga keladi. Ushbu frustratsiya esa agressiv xatti-harakatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Stress va ruhiy bosim

Doimiy ruhiy bosim ostida yashash ham jinoyatchilikka moyillikni oshiradi. Oilaviy nizolar, maktabdagi bullying, iqtisodiy qiyinchiliklar o‘smir ruhiyatida salbiy iz qoldiradi. Stress holatida o‘smir o‘z harakatlarini nazorat qilishda qiynaladi. Natijada hissiyotga berilib huquqbuzarlik sodir etishi mumkin. Shu sababli maktab psixologlari va ota-onalar o‘smirning ruhiy holatiga befarq bo‘lmasligi zarur.

O‘smirlar jinoyatchiligining oldini olish yo‘llari

- O‘smirlar jinoyatchiligini kamaytirishda quyidagi choralar muhim ahamiyatga ega:
- oilada sog‘lom psixologik muhit yaratish;

- ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish;
- yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish;
- sport va madaniy to'garaklarni rivojlantirish;
- maktab psixologlari faoliyatini kuchaytirish;
- huquqiy tarbiya samaradorligini oshirish;
- internetdan xavfsiz foydalanish madaniyatini shakllantirish;
- yoshlar bilan individual profilaktik ishlarni olib borish.

Prezident Shavkat Mirziyoyev quyidagi fikrni ilgari surgan: *“Yoshlar qalbida Vatanga muhabbat, bilimga intilish va yuksak ma'naviyatni shakllantirsak, jinoyatchilikka o'rin qolmaydi”*.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'smirlar jinoyatchiligi murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa bo'lib, uning shakllanishida oilaviy muhit, tengdoshlar ta'siri, iqtisodiy qiyinchiliklar, internetning salbiy ta'siri hamda shaxsning psixologik xususiyatlari muhim rol o'ynaydi. Mazkur muammoni bartaraf etishda davlat, oila, maktab va mahalla hamkorligini kuchaytirish zarur. Yoshlarni ma'naviy yetuk, ruhiy barqaror va ijtimoiy faol etib tarbiyalash orqali jinoyatchilikning oldini olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. — Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. — Toshkent: O'zbekiston, 2018.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. G'oziev E.G'. Yosh davrlari psixologiyasi. — Toshkent, 2020.
5. Rasulov A. Deviant xulq-atvor psixologiyasi. — Toshkent, 2021.
6. Xudoyberdiyev T. Kriminologiya asoslari. — Toshkent, 2020. Bandura A.
7. Social Learning Theory. — New Jersey, 1977. Maslow A. Motivation and
8. Merton R. Social Theory and Social Structure. — New York, 1968.
9. Kovalyov A.G. Shaxs psixologiyasi. — Moskva, 1991.
- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
10. O'zbekiston Respublikasi “Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida”gi Qonuni.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlari asosida yoshlar siyosatiga oid me'yoriy hujjatlar to'plami.

MUNDARIJA

PEDAGOGIKA , PSIXOLOGIYA VA METODIKA	
O'QUVCHILAR TANQIDIY FIKRLASHINI INTENSIVLASHTIRISH: PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA METODOLOGIK YONDASHUVLAR <i>Allamuratova Xurliman Nurilla qizi</i>	4
SPORT GIMNASTIKASIDA MUSOBAQA YUKLAMALARINI BOSHQARISHNING YOSHGA XOS XUSUSIYATLARI <i>Sayfiyev Hikmatullo Xayrulloevich</i>	11
O'SMIRLARDA JINOYAT MOTIVLARINI KELTIRIB CHIQARUVCHI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLAR <i>Jumayeva Matluba Nodirovna</i>	23
ISSIQ IQLIM SHAROITIDA YOSH YENGIL ATLETIKACHILAR ORGANIZMINING ISSIQLIKKA MOSLASHUV MODELINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Nuriddinov Axrorjon Bahodir o'g'li</i>	27
ART TERAPIYA ORQALI KREATIV KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI <i>Azalova Alvina Yusuf qizi</i>	34
TALABALARNING TEXNIK VA TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH <i>Orinbetov Nurilla Turdimuratovich</i>	42
OLIY O'QUV YURTI TALABALARIDA YENGIL ATLETIKA MASHG'ULOTLARINING JISMONIY MOSLASHUV KO'RSATKICHLARIGA TA'SIRI <i>Sirojev Shoxrux Fayzullo o'g'li</i>	50
GANDBOLDA HUKUMCHI TEXNIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARI <i>Yarasheva Dilnoza Ismoil qizi</i>	57
YOSH SPORTCHILARDA EMOTSIONAL INTELLEKT VA SPORT MUVAFFAQIYATI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK <i>Saidova Mushtariybonu Azamat qizi</i>	63
RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA MUHANDISLIK GRAFIKASI FANINI O'QITISH ORQALI TALABALARINING FAZOVIIY VA MUHANDISLIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI <i>B.D.Esboganova</i>	70
O'ZGARUVCHAN TA'LIM PARADIGMASI SHAROITIDA BO'LAJAK CHAQIRIQQACHA HARBIY TA'LIM O'QITUVCHISINING TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHDA DEONTALOGIK YONDASHUVI <i>Samadov Abdulaziz Ashurovich</i>	74
KOLLABORATIV YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING "ICHKI KOMPASI"NI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI <i>Sharipova Ferangiza Sayodovna, Kurbanova Gulnoz Negmatovna</i>	80
MAKTABGACHA YOSHDAgi BOLALARDA MULOQOTCHANLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI VA	87